

УДК 336.14

O. Golovnina,**Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Marketing and International Trade, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2272-9233>****M. Denysenko,****Doctor of Economic Sciences, Professor, Doctor of Economic Sciences, Professor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management and Entrepreneurship, Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8767-9762>**

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.16.25

STATE SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

О. Г. Головніна,**д. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі, Національний університет біоресурсів і природокористування України****М. П. Денисенко,****д. е. н., професор, доктор габілітований наук економічних, професор наук економічних, професор кафедри менеджменту та підприємництва, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка**

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

The Russian-Ukrainian war caused a humanitarian, ecological, social, energy, and economic catastrophe in Ukraine. The article examines the institutional foundations of the effectiveness of state regulation of the Ukrainian agricultural sector in wartime conditions, taking into account the relevance of pre-war traditional challenges, force majeure, risks and losses from full-scale Russian aggression, as well as legal provision of state support for the development of the agricultural sector in Ukraine. The institutional grounds of state support and guarantees for the development of the agricultural sector based on the National Economic Strategy of Ukraine until 2030, guarantees of support for farming, entrepreneurship, including on a portfolio basis, internally displaced persons, animal husbandry, horticulture, compensation for agricultural machinery, fuel and energy of the complex. The risks of the operation of agricultural sector facilities during the period of military operations with the consequences of damages, damage, and loss of property are analyzed. The main manifestations of the negative impact of the military conflict on the economy of Ukraine are classified according to the increase in prices for energy, raw materials and food products; supply interruptions; outflow of human capital; sharp decline in GDP, investment and investor confidence; destruction of production and property; humanitarian crisis; fragmentation of regional integration; violation of trade, logistics, supply, investment relations; unemployment, inflation, revision of the global security structure, geopolitical tensions, impact on commodity and financial markets, receiving significant economic damage by the countries of Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia; — humanitarian crisis in Ukraine. Classified agricultural losses and damage caused by the occupiers to the agricultural sector of Ukraine. Structured needs and structure of investment in reconstruction and restoration. Formed features of the state support program for the agricultural sector of the economy in the conditions of the Ukrainian state of war in 2022—2024.

Російсько-українська війна спричинила гуманітарну, екологічну, соціальну, енергетичну, економічну катастрофу в Україні. В статті досліджені інституціональні підстави ефективності держрегулювання українського агросектору в умовах війни з урахуванням актуальності довоєнних традиційних викликів, форс-мажору, ризиків і втрат від повномасштабної російської агресії, а також правове забезпечення державної підтримки розвитку аграрної сфери в Україні. Розглянуті інституціональні підстави державної підтримки і гарантії розвитку аграрного сектору на основі Національної економічної стратегії України до 2030 року, гарантії підтримки фермерства, підприємництва, в тому числі на портфельній основі, внутрішньо переміщених осіб, тваринництва, садівництва, компенсації с/г техніки, паливно-енергетичного комплексу. Проаналізовані ризики функціонування об'єктів агросектора в період військових дій з наслідками збитків, шкоди, втрати майна. Основні прояви негативного впливу — військового конфлікту на економіку України класифіковані за зростанням цін на енергію, сировину і продукти харчування; перебої в постачанні; відтік людського капіталу; різке зниження ВВП, інвестицій та довіри інвесторів; знищення виробництва і майна; гуманітарна криза; фрагментація регіональної інтеграції; порушення торгових, логістичних, постачальних, інвестиційних зв'язків; безробіття, інфляція, перегляд структури глобальної безпеки, геополітична напруженість, вплив на товарні та фінансові ринки, отримання країнами Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії значної економічної шкоди; — гуманітарна криза в Україні. Класифіковані сільськогосподарчі збитки і шкода, нанесені окупантами агросектору України. Структуровані потреби та структура інвестування в реконструкцію та у відновленні. Сформовані особливості програми державної підтримки аграрного сектора економіки в умовах українського військового стану 2022—2024 років.

Key words: agricultural sector, state regulation, losses of the Russian-Ukrainian war, needs for reconstruction and restoration.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, збитки російсько-української війни, потреби у реконструкції та відновленні.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Російсько-українська війна має далекосяжні наслідки для української економіки, для Європи та країн світу, викликавши розорення, занепад, екологічне забруднення українських територій, біженців, порушення торгівельних зв'язків. Україні війна принесла гуманітарну, демографічну, соціально-економічну, енергетичну, екологічну кризу. Демографія регіонів охарактеризована катастрофічними втратами населення, зростаючою кількістю втраченого, травмованого і загиблого населення, мільйони стали внутрішньо переміщеними особами та переселенцями за кордон. Війна з'ясувала необхідність створення інноваційної архітектури безпеки в Європі з урахуванням України та її партнерів. Воєнний стан висунув нові вимоги і критерії для ефективізації державного регулювання та відродження агросектору України не тільки як основи її продовольчої безпеки, а і продовольчої безпеки багатьох країн світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ефективності державного регулювання присвятили праці Е. Вайнінг, Д. Веймер [1], Д. Кейнс [2], Ф. Кене, К. Маркс, А. Маршал, П. Самуельсон, М. Фрідмана, П. Хейне, Ф. Хайєка, Й. Шумпетер. В останніх публікаціях з менеджменту зарубіжні дослідники (Н. Dzwigol [3]; D. Horvata et al. [4]; M. Koseoglu et al. [5]; M. Kurtyka, G. Roth [6]; A. Kwilinski [7]; R. Sliwinski [8]) приділили увагу пошуку сучасних підходів, форм, методів, механізмів стратегічного управління на засадах державного регулювання. Українські дослідники А. Бабенко, В. Бойко, Н. Білецька, М. Булата, М. Латиніна, А. Лісовий, Ю. Кирилова, М. Стегня та інші приділили увагу теорії та аналізу, механізму, інструментарію, технологіям державного регулювання аграрного сектору країни. Різноманітні аспекти стратегічного управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств висвітлено у наукових публікаціях українських дослідників Я. Костецького [9]; М. Зось-Кіора [10]; Н. Чернікова та ін. [11]. Військовий конфлікт і запровадження санкцій

проти Росії порушили глобальні ланцюжки постачання. Міжнародні агенції інституцій, експерти досліджують вплив російської військової агресії на політико-економіко-демографіосоціальний стан України та країн світу. Всесвітній економічний форум акцентує увагу на необхідність перегляду архітектури глобальної безпеки [12]. Центр економічної стратегії (Україна) концентрується на аналізі внутрішніх ризиків для України (економічні втрати, негативний торгівельний баланс, міграція населення, падіння рівня економічної активності та ВВП) [13]. В умовах форс-мажорних обставин російсько-української війни та окупації українських територій, втрати майна, екологічного забруднення землі, політико-економічної кризи, демографічних змін, переселення і виїзду населення за кордон, зростання інфляції, безробіття, погіршення рівня добробуту виникають нові підстави досліджень в галузі пошуку оптимізаційних механізмів державного регулювання діяльності підприємств агросфери та формування стратегій розвитку з урахуванням економічної та продовольчої безпеки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є теоретико-аналітичне дослідження особливостей державної підтримки розвитку української аграрної сфери в умовах російсько-української війни при реальних збитках і потребі у її відновленні та реконструкції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державне регулювання є ключовим чинником формування та розвитку аграрного сектору як процес впливу на його розвиток при створенні можливості суб'єктам господарювання отримувати прибуток при підвищенні конкурентоспроможності та конкурентних позицій. Аграрний сектор з моменту відкриття ринку землі в Україні став окремим локомотивом державної економіки: сфера стабільно розширилась до 2022 року, щорічний приріст становив 5—6%, у ВВП частка агровиробництва складала 10 %, в сукупності із переробкою агропродукції — 16%. Агросфера України домінувала у світі: перше місце за олією соняшниковою, на третьому — за ячменем, на четвертому — за ріпаком. Продажі агропродукції та продовольства забезпечували Україну щорічними надходженнями у розмірі майже 22 млрд. дол. США,

що відповідало 41% загальних продаж. Зростання в Україні земельних ділянок сільськогосподарського значення стало наслідком збільшення банку землі та етапної інтенсифікації виробництва якісної продукції із вищою ціною, оновлення технічного складу, розширення переробки.

Комплекс державного впливу на розвиток аграрного сектору вирішує продовольчу проблему, забезпечення продуктами харчування, переробку сировини, добробут населення, соціалізацію, екологізацію, національну продовольчу безпеку. Державне регулювання аграрного сектору впливає на темпи виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції та послуг на засадах законодавчих норм і правил. Його основними завданнями є позитивна динаміка розвитку сільського господарства і супутніх галузей, екологічна, санітарно-епідеміологічна безпека продукції та виробництва, підтримка позитивного економічного балансу при взаємодії з іншими галузями, створення сприятливих інституціональних, економічних, екологічних, організаційно-правових умов розвитку аграрного виробництва. Механізм державного регулювання є послідовною реалізацією дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних форм методів управління [14]. Державна підтримка агросфери розглядається як заходи з комплексної допомоги сільському господарству за рахунок бюджетних коштів на основі прямих дотацій, часткових компенсацій, інтервенційних закупок через фінансування, різноманітні заходи, зокрема будівництво сільської інфраструктури, навчання персоналу та підвищення зайнятості [15]. Напрями державної підтримки аграрної сфери реалізуються в контексті правової, економічної, соціальної діяльності, управління складом, порядком/структурою (якістю), мотиваційного та інформаційного управління. Правове забезпечення державної підтримки розвитку української аграрної сфери базується на Національній економічній стратегії України до 2030 року, Державних програмах і гарантіях підтримки аграрного сектору, фермерства, садівництва і тваринництва, при компенсації сільськогосподарчої техніки та відсоткової ставки, тощо (рис. 1).

Російсько-українська війна нанесла Україні величезних матеріально-моральних збитків і шкоди. Територіальна Україна втратила части-

Заходи державної підтримки українського аграрного сектора національної економіки в умовах воєнного стану	
Завдання Агенства США з міжнародного розвитку – забезпечення виробникам достатньої врожай для зниження ризику продовольчої безпеки в країні та збереження виробничих потужностей для відновлення української економіки. Платформа - <i>Держаграторесурс</i>	
Програма USAID з сільського господарства та розвитку сільських регіонів (AGRO) до 5 років до 2024 р. Загальна вартість 35 млн \$ США. Агрономічна підтримка 3 тис. га аграріїв 13 областей, постраждалих від війни	• Проект «Кредитні ресурси для сільгоспвиробників» • на 7 років до 2023 року Загальна вартість 8,9 млн грн. • Кредитні спілки є партнерами USAID-кредити дрібним аграріям
Липень 2022 р. Ініціатива з стійкості сільського господарства (AGRI)	Огляд транспортних засобів державними інспекторами та фахівцями на відповідність ідентифікаційним номерам та супровідним документам на предмет фальсифікації
Звільнення від ввізного мита на товари для складування зернових та/або масличних культур. Закон No 2445-IX від 27.07.2022 вирішив проблему збереження зерна при неможливості його відправки через порт	Зміни до Земельного кодексу України (Закон No 2145-IX від 24.03.2022). Земельні ділянки сільськогосподарського призначення вважаються продовженими на один рік.
*Звільнення від ввізного мита продукцію та обладнання для логістики зернових та/або масличних культур на військовий стан та 30 днів після закінчення;	Державна програма «Доступні кредити 5-7% 2022»: понад 34,5 тис. аграріїв залучили 73,4 млрд грн
*полімерні мішки та мішки обсягом більше 0,8 м ³ для збереження с/г продукції	Програма з рефінансування підтримки кредитування виробництва, послуг, с/г, торгівля в містах до 100 тис. осіб
*причепи, напівпричепи с само завантаженням та само розвантаженням для перевезення с/г продукції в товарній підкатегорії 8716 20 00 00 за УКТ для ЗЕД	ФОП, приватні малі і середні фірми до 250 постійних робітників, доходи до 5 млн євро
*Мінагрополітики та продовольства України та ООН ФАО 2-й етап програми з забезпечення рукавами для збереження зерна, обладнання	Транспортний безвіз з 29.05.2023 Україна-ЄС транзит без міжнародного посвідчення водія
Державні гранти для садівництва 300-400 т грн на 1 га садів. Умови отримання коштів: - власна земля - земля в користуванні більше 25 років - площа саду від 1 до 25 гектарів - офіційна купівля саджанців, обладнання, систем поливу, добрив	
Тимчасова реєстрація автомобілів воєнного або надзвичайного стану здійснюється за 3 дні державними інспекторами за місцем подання заяви власником автомобіля (без урахування місцезнаходження юридичної особи або місця проживання (перебування) фізичної особи)	
Безвозвратні гранти на створення теплиць і садів (будівництво 0,4-2,4 га, на 1 га –14 робочих місць, посадковий матеріал, доставка–бюджет 7 млрд грн Розмір грантів: 0,4-0,6 га-2 млн грн; 0,8–1,2 га–3,5 млн грн; 1,6-2,4 га-7 млн грн	Фонд розвитку підприємництва для ФОП та мікро-, малі і середні підприємства. Пріоритет усі класи секції А, С, D, E, F, I за КВЕД-2010, окрім виключених для фінансування класів.
Гранти на створення та розвиток переробних підприємств 8 мільйонів гривень допомоги. Головні вимоги до отримувачів: створення не менш як 25 нових робочих місць і сплата податків	Скасовано Українське ввізне мито в ЄС

Рис. 1. Правове забезпечення державної підтримки розвитку аграрної сфери в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі: <https://minagro.gov.ua>

ну сільськогосподарських угідь на окупованих територіях Луганської, Донецької областей та АР Крим. З початку повномасштабної війни 24.02.2022 року більше 8 мільйонів українців перетворились у внутрішньо переміщені особи, до 6 мільйонів залишили країну, відбувається втрата людського капіталу [29—32], українська економіка скорочується на 45%, перебої з експортом зерна з України та втрати українського агросектору призвели до загрози недоїдання десятків мільйонів людей у світі. Від постачання зернових культур з України залежать більше як 400 млн людей [15]. Найвразливою з'ясувалась модель розвитку аграрного сектора з ефектами масштабу, сировинним характером, деформованою структурою сільськогосподарського виробництва (великі підприємства, переважно аграрні формування, спеціалізація на рослинництві з високорентабельними, швидкоокупними сільгоспкультурами), дрібні підприємства, фермери, домогосподарства на виробництві трудомісткої продукції тваринництва, плодоовочевих і ягідних культур. В агросекторі загальна кількість постраждалих внаслідок війни суб'єктів господарювання склала 2653 од. [16, 17]. Площі рілля скоротились на 1,9 млн га, багаторічних насаджень на 9 тис. га. 1 млн га землі заміновано, потребує обстеження щодо вибухонебезпечності. Дефіцит складських потужностей (10—15 млн т) [18] через знищення зерносховищ збільшився до 20 млн т [19]. Проблемами агросектору України сьогодні є зниження попиту при логістичних обмеженнях, доходності, ліквідності, якості ресурсів землі, технологічного потенціалу діяльності, дефіцит кваліфікованих працівників; обмежений доступ до активів; відсутність структурних змін та економічної стабільності для суб'єктів аграрного сектору. Витрати можливих посівних угідь займають сьогодні більше 25%, зрошуваних земель — майже 70% (25% — ягідники, 20 % — сади). Оцінюючи втрати в рослинництві необхідно зазначити, що втрата обсягів виробництва продукції рослинництва внаслідок скорочення посівних площ (через тимчасову окупацію територій України) і нижчою врожайністю культур в натуральній оцінці за 2022 рік 35—40 % [20]. "Окупанти викрали понад 500 тис. т зерна з тимчасово окупованих територій, незаконно вивезли десятки тисяч тон соняшникової олії, сотні кілограмів овочів" [21]. Зросла вартість добрив, насіння, пального, енергоносіїв, а відповідно, відбувся приріст ціни виготовлення продукції. Земля стала загрозою для виробництва та життя людей внаслідок руйнування майна та замінуван-

ня землі. Внаслідок фізичної ліквідації агроорганізацій при військових діях втрачено до 30% поголів'я тварин. Найбільше постраждали господарства Чернігівської, Харківської, Сумської, Київської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей, де на початок 2022 року знаходилося за всіма категоріями господарств: поголів'я ВРХ 25,3 %, корів 25,8 %, свиней 31,5 %, овець та кіз 28,2 %, птиці 24,9 %. Зазначені області забезпечували виробництво продукції тваринництва: м'яса — 20 %, молока — 28,7 %, яєць — 44,8 %" [22].

Форс-мажор повномасштабної війни з 2022 року викликав ризики функціонування з наслідками збитків, втрати майна, неможливості функціонування об'єктів і суб'єктів господарювання агросектора: втрати виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектору як результат окупації, перебування під постійними обстрілами, замінування значної частини агроземель, неможливість проведення сільськогосподарської діяльності. За 2022 рік загальна посівна площа скоротилася на 20 %, знизилась врожайність сільськогосподарських культур, погіршився якісний склад земель, внутрішнє споживання азотних добрив за 2022 р. знизилось на 40—55 % — з 4,75 млн т до 2—2,9 млн т [24, 25]. Зоною ризикового сільського господарства стала третина українських земель, відбулося погіршення забезпечення сільгосп-підприємств технікою, продажі комбайнів за 7 міс. 2022 р. зменшилися у 2,4 рази, тракторів — удвічі [26]. За оцінками, 84,2 тис. одиниць техніки та устаткування (11 % наявних до 24.03. 2022 р.) є повністю або частково пошкодженими [27]. Відбувся вихід окремих сільгоспвиробників з аграрного бізнесу, зміна спеціалізації через значні економічні втрати, відновлення діяльності невизначено. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) [24, 25] понад 150 тисяч фермерів, працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни, мігрували. Втрачена частина об'єктів інфраструктури зберігання та первинної переробки агропродукції, ускладнення її збуту на зовнішні ринки, зменшення прибутків, при обмеженні енергоносіїв виникли труднощі в зберіганні, зниження якості та втрата частини врожаю. Періодично блокуються українські чорноморські порти — основний канал експортних поставок вітчизняної агропромислової продукції (до війни понад 90 % зернових та олійних культур експортувалося морським шляхом). За оцінками, дефіцит складських потужностей (10—15 млн т) [27] через знищення зерносховищ збільшився до 20 млн т [19].

Інституціональне регулювання державної підтримки аграрного сектору в Україні

Національна економічна стратегія України до 2030 року

Державні програми підтримки діяльності аграрного сектору

-Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»

-Постанова КМУ від 08.02.2017 № 77 «Про ухвалення Порядку застосування коштів, закладених у державному бюджеті для економічної підтримки сільгосподаровиробників»

Державна підтримка садівництва

Постанова КМУ від 15.07.2005 № 587 «Про ухвалу Порядку застосування коштів, запланованих у державному бюджеті для розширення виноградарства, садівництва та хмелярства»

Державна підтримка як компенсація с/г техніки

Постанова КМУ від 01.03.2017 № 130 «Про ухвалення Порядку використання активів, передбачених у бюджеті держави для часткового відшкодування вартості сільськогосподарської техніки й устаткування вітчизняного виробництва»

Державна підтримка внутрішньо переміщених осіб

Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 20.03.2022 р. № 331

Гарантії підтримки фермерства

-Постанова КМУ від 07.02.2018 № 106 «Про утвердження Порядку використання активів, передбачених у бюджеті держави для реалізації фінансової підтримки розширення фермерських господарств»

-Постанова КМУ від 22.05.2019 № 565 «Про ухвалення Порядку надання сімейним фермерським господарствам фінансової підтримки додатково через програму доплати на користь застрахованих осіб – членів та голови сімейного фермерського господарства окремого внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»

Державна підтримка тваринництва

Постанова КМУ від 07.02.2018 № 107 «Про утвердження Порядку використання активів, передбачених у бюджеті держави для державної підтримки розширення тваринництва й переробки сільськогосподарських товарів»

Державна підтримка як компенсація відсоткової ставки

Постанова КМУ від 29.04.2015 № 300 «Про затвердження Порядку застосування коштів, передбачених у бюджеті держави для фінансової підтримки методів в аграрному секторі шляхом здефінсування позик»

Державна підтримка та державні гарантії суб'єктам підприємництва, на портфельній основі

Постанова КМУ №521 «Про внесення змін до Порядку надання фінансової держпідтримки суб'єктам підприємництва і Порядку надання державних гарантій на портфельній основі» від 15.04.2022 р. № 451 Постанова КМУ «Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі» від 14.07.2021 р. № 723

Державна підтримка паливно-енергетичного комплексу Наказ Міністерства енергетики України «Щодо необхідності включення до переліку посад та професій, що підлягають бронюванню у воєнний час на об'єктах паливно-енергетичного комплексу» від 27.02.2022 р. № 93

Рис. 2. Державна підтримка аграрного сектора економіки в умовах воєнного стану

Джерело: сформовано автором.

Особливості державної підтримки аграрного сектора економіки в умовах воєнного стану 2022—2024 рр. представлені на рисунку 2.

Аграрний сектор України адаптувався до умов війни, зберіг стабільність розвитку. 2021 рік дав рекордний з 1990 року врожай сільськогосподарської продукції 86 млн т зернових й зернобобових, більше третини товарного експорту України (40,7 %, чи 102 27,7 млрд дол. США), лідерство на зовнішніх ринках в постачанні на окремі види сільськогосподарських товарів. Україна за експортом сільськогосподарських товарів (соняшникова олія, пшениця, кукурудза, ячмінь) тривалий час входить до п'ятірки світових лідерів. 2022 рік зібрав понад 67 млн т врожаю. Станом на 12.01.2023 р. зернових та зернобобових культур зібрано на площі 10,9 млн га (94 %), намолочено 50,965 млн т зерна: пшениці обмолочено на 4,979 млн га (100 %), намолочено — 20,2 млн т; кукурудзи на зерно обмолочено на 3,6 млн га (85 %), намолочено — 23,5 млн т. Соняшника зібрано на площі 4,8 млн га (99 %), намолочено 10,5 млн т насіння; сої — на площі 1,5 млн га (100 %), намолочено 3,7 млн т; ріпаку — на площі 1,1 млн га (100 %), намолочено 3,2 млн т насіння [18].

Україна залишилася одним з гарантів забезпечення продовольчої безпеки у світі. Проте, наслідками війни та ризиками функціонування об'єктів і суб'єктів 2024 року є скорочення посівної площі сільськогосподарських культур та їх валовий збір. очікувана посівна площа 2024 року всіх категорій господарств на підконтрольній території України склала 21,8 млн га (на 6,8 млн га менше від показника 2021 р. (28,6 млн га) [29]. У 2023 році відмовились від вирощування трудомістких культур (борщового набору, ранньої сезонної продукції), що негативно позначиться на забезпеченні населення країни. У тваринництві відбулося скорочення поголів'я тварин (64 % від загальної кількості домогосподарств), зростають витрати на виробництво. Відсутні фінансові ресурси у аграріїв для відбудови зруйнованих тваринницьких приміщень, закупівлі молодняку тварин, перебої з електроенергією, від стабільного постачання якої залежать системи вентиляції, опалення, годівлі, охолодження, зберігання продукції. Продовження воєнних дій на території України призводить до зниження експорту українського збіжжя за кордон. Структура посівних площ переорієнтована на користь олійних культур, знижується виробництво високотонажної експортоорієнтованої про-

дукції, кукурудзи, пшениці, ячменю. Отже, необхідним є держрегулювання прямої дії, державна підтримка для забезпечення щорічного комплексу польових робіт, відновлення поголів'я тварин, відбудови тваринницьких комплексів. Урядом України запропоновані міжнародним організаціям спеціалізовані грантові програми закупівлі молодняку тварин, вакцинації, будівництва тваринницьких ферм сімейного типу із забезпеченням фінансування. Зернова ініціатива вимагає: подовження до припинення війни з розширенням на Миколаївський портовий вузол і включення до угоди імпорту мінеральних добрив в українські порти, відновлення підприємницьких фіскально-податкових пільг, активної підтримки добробуту та збереження продовольчої безпеки існування людини. Аграрна політика України потребує адаптації до положень Спільної аграрної політики ЄС, українське законодавство — до вимог вступу України до ЄС.

На основі пільгової підтримки Світового банку "Екстреного проєкту надання інклюзивної підтримки для відновлення сільського господарства України (ARISE)" реальним стало пільгове фінансування агровиробників за Програмою "Доступні кредити 5-7-9" протягом 2024-2025 років, що спрощує доступ мікро— та малого бізнесу до банківського кредитування за умовами: кредит аграріям до 90 млн грн під 5—9% річних залежно від категорії кредиту та суб'єкта підприємництва. В 2024 році 9 075 агрофірм отримали 62,9 млрд грн банківських кредитів на розвиток, в тому числі за державною програмою "Доступні кредити 5-7-9" інвестовано 25,83 млрд. грн 5 491 господарств [27]. За 2023 рік гранди урядової підтримки отримали 120 господарств на суму 492,2 млн грн; на сади, виноградарники, ягідники 101 господарство у розмірі 393,5 мдн грн; на розвиток теплиць — 19 господарств у розмірі 98,7 млн грн.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, стабільність функціонування агросфери під час війни гарантована прямими і непрямыми фінансовими активами, максимумом підтримки та збереження аграріїв, недопущення банкрутства, гарантіями збору врожаю, забезпечення матеріально-технічною базою (технікою, добривами, засобами захисту рослин), автономною інфраструктурою виробництва, підготовкою, зберіганням, реалізацією, експортом агропродукції, продуктів харчування при ефективізації міжнародного партнерства, інно-

вацій та маркетингу цінностей [30—33]. Сьогодні аросвіту України потрібна комбінаторна концепція та стратегія відродження, розвитку для забезпечення продовольчої безпеки, конкурентоспроможності, створення інвестиційної привабливості та умов повернення населення на Батьківщину й формування якісного людського капіталу. Підвищення рівня добробуту спирається на перегляд структури посівних ділянок агрокультур для ресурсів харчової промисловості, переорієнтацію потреб тваринництва та експорту, збалансування внутрішнього ринку соціальними харчовими товарами. Представлене дослідження доцільно використати при обґрунтуванні стратегії та моделюванні розвитку аграрного сектора та людського капіталу з орієнтацією на конкурентоспроможність, багатоукладність виробництва, перспективну рентабельність чинників виробництва, інновації, максимізацію переробки ресурсів, нарощення частини готових харчових продуктів з вагомим вмістом доданої вартості в складі експорту, пристосування сільського господарства до зміни клімату.

Література:

1. Веймер Д., Вайнінг Е. Аналіз політики. Концепції і практика. К.: Основи, 1998. 654 с.
2. Кейнс. Дж. Загальна теорія зайнятості, відсотка та грошей. <https://www.livelib.ru/author/1800/top-dzhon-mejnard-kejns>
3. Dzwigol H. Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management. *Academy of Strategic Management Journal*. 2020. Vol. 19. No. 4. P. 1—8.
4. Horvata D., Molla C., Weidner N. Why and How to Implement Strategic Competence Management in Manufacturing SMEs? *Procedia-Manufacturing*. 2019. Vol. 39. P. 824—832. URL: <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.01.422>.
5. Koseoglu M., Okumus F., Dogan I., Law R. Intellectual structure of strategic management research in the hospitality management field: A citation analysis. *International Journal of Hospitality Management*. 2018. Vol. 78. P. 234—250. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.09.006>.
6. Kurtyka M., Roth G. Zarzadzanie zmiana: od strategii do dzialania. Jak polaczyc wizje, ludzii organizacje, w sluzbie strategii. Wydanie IV. Warszawa: CeDeWu Sp. z o.o., 2019. 244 p.
7. Kwilinski A. Mechanism of Formation of Industrial Enterprise Development Strategy in the Information Economy. *Virtual Economics*. 2018. Vol. 1. No. 1. P. 7—25. URL: [https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01(1)).
8. Sliwinski R. *Strategiczne zarzadzanie przedsiwiorstwem miedzynarodowym*. Warszawa: DifinSA, 2020. 204 s.
9. Костецкий Я. І. Стратегія формування і розвитку аграрного сектору України: теорія і практика: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 356 с. С. 31.
10. Зось-Кіор М., Ільїн В., Жмурко І. Управління стратегією підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 193—197. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastructure40-34>.
11. Чернікова Н., Бондаренко І., Окопний М. Стратегічне управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств на екологічних засадах. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-84>.
12. World Economic Forum. The consequences of the war in Ukraine will be far-reaching. 2022. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/an-unfair-war-economic-social-and-security-consequences-of-the-russianinvasion-into-ukrain>
13. Вишлінський Г., Репко М., Гайдай Ю. Економіка України під час війни: пошук нового балансу. Центр економічних досліджень, Червень 2022. URL: <https://ces.org.ua/economy-in-war-times-june>.
14. Ковбасюк Ю. Економічна політика співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями: Автореф. дис. д-ра наук з держ. управління при Президентіві України. К., 2005. 32 с.
15. Гмиря В. Державна підтримка фінансування аграрного виробництва України. *Економіка і управління підприємствами*. 2016. № 3 (23). URL: <http://fp.cibs.ubs.edu.u>
16. Уряд схвалив Стратегію продовольчої безпеки до 2027 року. URL: <https://minagro.gov.ua/>
17. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded_files/Damages_repor... URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P178...>
18. Зберігання зерна в полімерних рукавах: як все зробити правильно? URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zberigannya-zerna-v-polimernih-rukavah-yak-...>
19. Наповнюють бюджет і годують. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzheth-i-goduyut/>
20. Висоцький Т.: Окупанти крадуть в українських аграріїв зернові, олію, овочі та сільхоз-

техніку. URL: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra...>

21. Збитки від загибелі тварин та пошкодження тваринницьких ферм становлять приблизно 2 млрд гривень. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeli-tvarin-ta-poshkozhdzhennya>...

22. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. (2024). Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. 2024. 33 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf

23. Ринок добрив 2024: українська хімія витримала удар, адаптувалася до військових умов і розпочала відновлення. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/880515.html>

24. Третина українських земель є потенційно небезпечною для с/г робіт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn...>

25. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z...>

26. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. 2-й випуск, 10.11.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...>

27. В Україні намолочено майже 51 млн тонн зерна. URL: <https://minagro.gov.ua/news/v-ukrayini-namolocheno-majzhe-51-mln-tonn-z>

28. Через повномасштабну війну посівні площі в Україні зменшились на 25 %. URL: <https://agropolit.com/news/24947-cherez-povnomashtabnu-viynu-posivni-p>

29. Понад 9 тисяч агрогосподарств залучили цього року кредити на розвиток. URL: <https://minagro.gov.ua/>

30. Golovnina O., Denysenko M., Konieczny G., Kolisnichenko P., Ponomarova M. and Nykonchuk V. Value Marketing Technologies in the Management of Socio-Cultural Projects in the System of Economic Development. [ref]: Review of Economics and Finance, vol.21 available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a183/>

31. Головнінв О.Г. Управління людським капіталом: теорія, методологія, практика: монографія. К.: НТУ. 478 с., Ukraine.

32. Golovnina O. Synergy of human capital formation. Regional economy and management. 2019. No. 4 (26). S. 98—102., Ukraine.

33. Головніна О.Г., Сьомкіна Т.В., Денисенко М.П. Управління якістю корпоративного людського капіталу. Економіка. Менеджмент. Бізнес" № 2 (45), 2024. С. 19—27, Ukraine.

References:

1. Weimer, D. L. and Vining, A. R. (1998), *Policy Analysis Concepts and Practice*, Pearson Education, Upper Saddle River, USA.

2. Keynes, J. (1998), "The hidden theory of employment is hundreds of pennies", available at: <https://www.livelib.ru/author/1800/top-dzhon-mejnard-kejns> (Accessed 15 July 2024).

3. Dzwigol, H. (2020), "Methodological and Empirical Platform of Triangulation in Strategic Management", *Academy of Strategic Management Journal*, vol. 19, no. 4, pp. 1—8.

4. Horvata, D., Molla, C. and Weidnera, N. (2019), "Why and How to Implement Strategic Competence Management in Manufacturing SMEs?", *Procedia Manufacturing*, vol. 39, pp. 824—832. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.01.422>.

5. Koseoglu, MA, Okumus, F., Dogan, IC and Law, R. (2018), Intellectual structure of strategic management research in the hospitality management field: A co-citation analysis. *International Journal of Hospitality Management*, vol. 78, pp. 234—250. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.09.006>.

6. Kurtyka, M., Roth G. (2019), *Zarządzanie zmianą: od strategii do działania. Jak połączyć wizję, ludzi i organizację, w służbie strategii* [Change Management: From Strategy to Action: How to Connect Vision, People, and Organization in Service of Strategy], CeDeWu Sp. zoo, Warszawa.

7. Kwilinski, A. (2018), "Mechanism of Formation of Industrial Enterprise Development Strategy in the Information Economy", *Virtual Economics*, vol. 1, no. 1, pp. 7—25. [https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01(1)).

8. Sliwinski, R. (2020), *Strategiczne zarządzanie przedsiębiorstwem międzynarodowym* [Strategic management of an international enterprise], DifinSA, Warszawa.

9. Kostets'kyj, Ya. I. (2017), *Strategy of formation and development of the agricultural sector of Ukraine: theory and practice* [Strategiiia formuvannia i rozvytku ahrarynoho sektoru Ukrainy: teoriia i praktyka], TNEU, Ternopil', Ukraine.

10. Zos-Kior, M., Ilin, V., and Zhmurko, I. (2020), "Management of the strategy of increasing the efficiency of the agricultural enterprise", *Market Infrastructure*, vol. 40, pp. 193—197. <https://doi.org/10.32843/infrastructure40-34>.

11. Chernikova, N., Bondarenko, I., and Okopnyi, M. (2021), "Strategic management of innovative development of agricultural enterprises on ecological grounds", *Economy and Society*, vol.34. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-84>

12. World Economic Forum (2022), "The consequences of the war in Ukraine will be far-reaching", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/an-unfair-war-economic-social-and-security-consequences-of-the-russianinvasion-into-ukrain> (Accessed 15 July 2024).
13. Vyshlinsky, H., Repko, M., and Gaidai, Y. (2022), "The economy of Ukraine during the war: the search for a new balance", Center for Economic Research, available at: <https://ces.org.ua/economy-in-war-times-june>. (Accessed 15 July 2024).
14. Kovbasiuk, Yu. (2005), "Economic policy of cooperation of Ukraine with international financial organizations", Abstract of Doctor dissertation, Public Administration, NAPA under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
15. Hmyrya V. (2016), "State support for financing agricultural production of Ukraine", Economics and enterprise management, vol. 3 (23), available at: <https://hub.kyivstar.ua/articles/agrarnyj-biznes-pid-chas-vijny-trudnoshhi-ta-perspektyvy>. (Accessed 15 July 2024).
16. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "The government has approved the Food Security Strategy until 2027", available at: <https://minagro.gov.ua/> (Accessed 15 July 2024).
17. World Bank (2024), "Review of war damage in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment.", available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P178> (Accessed 15 July 2024).
18. Government portal (2024), "Grain storage in polymer sleeves: how to do everything correctly?", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/zberigannya-zerna-v-polimernih-rukavah-yak> (Accessed 15 July 2024).
19. Hromov, O. (2022), "They fill the budget and feed", available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzheth-i-goduyut/> (Accessed 15 July 2024).
20. Vysotsky, T. (2024), "The occupiers steal grain from Ukrainian farmers, oil, vegetables and agricultural machinery", available at: <https://minagro.gov.ua/news/visockij-okupanti-kradut-v-ukrayinskih-agra> (Accessed 15 July 2024).
21. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Losses from the death of animals and damage to livestock farms amount to approximately 2 billion hryvnias", available at: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeliv-tvarin-ta-poshkodzhenny> (Accessed 15 July 2024).
22. Neiter, R., Zorya, S. and Mulyar, O. (2024), "Damages, losses and needs of agriculture due to full-scale invasion", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (Accessed 15 July 2024).
23. Arestarkhov, O. (2022), "Fertilizer market 2022: Ukrainian chemistry withstood the blow, adapted to military conditions and began recovery", available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/880515.html> (Accessed 15 July 2024).
24. agravery.com (2024), "A third of Ukrainian land is potentially dangerous for agricultural work", available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn> (Accessed 15 July 2024).
25. Kravchenko, V. (2022), "The twilight of agricultural holdings: how the war will change the agriculture of Ukraine", available at: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z> (Accessed 15 July 2024).
26. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2022), "Review of war losses in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment", available at: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damages-report> (Accessed 15 July 2024).
27. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "Almost 51 million tons of grain were threshed in Ukraine", available at: <https://minagro.gov.ua/news/v-ukrayini-namolochenomajzhe-51-mln-tonn-z> (Accessed 15 July 2024).
28. agropolit.com (2024), "Due to the full-scale war, cultivated areas in Ukraine decreased by 25%", available at: <https://agropolit.com/news/24947-cherez-povnomasshtabnu-viynu-posivni-p> (Accessed 15 July 2024).
29. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2024), "More than 9,000 agricultural enterprises received loans for development this year", available at: <https://minagro.gov.ua/> (Accessed 15 July 2024).
30. Golovnina, O. Denysenko, M. Konieczny, G., Kolisnichenko, P., Ponomarova, M. and Nykonchuk, V. (2023), "Value Marketing Technologies in the Management of Socio-Cultural Projects in the System of Economic Development", Review of Economics and Finance, vol.21, available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a183/> (Accessed 15 July 2024).
31. Golovnina, E. G. (2019), Human capital management: theory, methodology, practice, NTY, Kyiv, Ukraine.
32. Golovnina, O. (2019), "Synergy of human capital formation", Regional economy and management, vol. 4 (26), pp. 98—102.
33. Golovnina, OG, Syomkina, TV, and Denysenko, MP (2024), "Quality management of corporate human capital", Economics. Management. Business", vol. 2 (45), pp. 19—27.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2024 р.